

T. Kiss Tamás

JEGYZETEK KLEBELSBERG KUNO KULTUSZMINISZTER EGYHÁZPOLITIKÁJÁRÓL

Amikor gróf Klebelsberg Kuno /1875–1932/ kultuszminiszter /1922.VI.16-1931.VIII.24./ megvált a miniszteri bársonyszékétől, a *Katolikus Püspöki Kar* őszinte köszönetét fejezte ki azért a támogatásért, amelyet a katolikus egyháznak nyújtott. A köszönet több volt, mint udvariassági gesztus. Klebelsberg volt ugyanis az a miniszter, aki elsőként részesítette rendszeres és folyamatos, sőt növekvő állami támogatásban az egyházat. A jelentős nagyságrendű konvenciót még akkor sem mérsékelte, amikor az 1920-as évek legvégén már komoly gazdasági válság és pénzügyi deficit nyomasztotta az országot.¹

Az 1918/19-es *forradalmak* után és a *trianomi* palotában hozott békeszerződést követően a magyar kormányok politikájának nemcsak szükséges volt újragondolnia az egyházakhoz fűződő kapcsolatát, de át is kellett rendeznie azt. Mindezt Klebelsberg a XVI. Országos Katolikus Nagygyűlésen elmondott beszédében meg is fogalmazta.

*„A nemzetek nem tehetnek fel mindent egy kártyára. Nem szabad, hogy életük csak egyetlen szervezetben lüktessen. A magyar állam mellett szükség van a katolikus egyházra. Hogy többet vártunk az állam fogalmától, mint amennyit joggal lehet és szabad, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az állam saját erejével nem tud új közszellemet alkotni”.*²

Magyarországon elsősorban három nagy egyház, a *katolikus*, a *református* és az *evangélikus* töltött be alapvető és meghatározó szerepet a nemzeti és az egyetemes kultúra terjesztésében s fejlesztésében. Ez a három egyház alapított és működtetett számos ok-

---

¹ „...Az 1931/32. évi költségvetési előirányzat arról győzheti meg a hercegprímást – mondta Klebelsberg –, hogy éppen az egyházi segélyek redukciója a legmesszebbmenőbb kíméllettel történt”. Lásd: A magyar ellenforradalmi rendszer belpolitikája és gazdasági helyzete. 1927. január – 1931. augusztus 24. Budapest, 1976. Szerk.: Karsai Elek. 395.

² *Gróf Klebelsberg Kuno beszédei cikkei és törvényjavaslatai 1916 – 1926.* Budapest, Az Athenaeum Kiadása, 1927. 625.

tatási intézményt. A Nagyszombaton létesített egyetem (a mai Eötvös Loránd Tudományegyetem jogelődje), Sopronban, Pécsen, Pápán, Egerben, Sárospatakon, Eperjesen, Nagyenyeden felekezeti alapokon létrehozott kollégiumok egyben a művelődés bázisai, a nemzeti haladás támogatói voltak. A templomok, a különféle egyházi gyülekezetek, közösségek, a kolostorok és könyvtárak, a különböző rendek a vallási nézetek és hit terjesztésén kívül részt vállaltak az ország gazdasági kultúrájának fejlesztéséből, a lakosság etikai, morális értékrendjének és magatartásának a formálásából.

Amíg a dualizmus szabadelvű kormányzatai bizonyos liberális megfontolásokból nem egy esetben az egyházakhoz kötődő kapcsolatának a lazítására törekedtek, addig a két világháború között a bevett vallásfelekezeteket /a latin és görög szertartású katolikus, református, evangélikus, unitárius, görögkeleti/ illetve az egyházakat mind jobban beépítették az állami mechanizmusba. A mindenhol jelenlevő templom és az egyre inkább mindenhol eljutó egyházi iskolarendszerek tevékenységei körét az államnak nincs ereje pótolni, helyettesíteni, valójában azonban a szándéka is hiányzott.

Hogy az államhatalom miért a katolikus egyházzal mélyítette el a kapcsolatát, annak elsősorban nem politikai, hanem történelmi és kulturális okai voltak.

A középkorban, a feudalizmusban a katolikus vallás államvallás, az egyház államegyház volt. Az 1848. évi XX. tc. a bevett vallásfelekezetekre nézve különbség nélküli egyenlőséget és viszonyosságot mondott ki. Tartalmazta az iskolai szükségleteinek állami költségvetésből való biztosítását. A törvény jogilag megszüntette a katolikus egyház monopol státusát, az egyházi vagyon szekularizációjáról /kisajátításáról azonban nem rendelkezett, pedig ez tette volna lehetővé az egyházak közötti tényleges egyenjogúságot.

A törvény tehát hiába számolta fel a katolikus egyház államegyházi voltát, vagyoni és anyagi feltételek terén nem teremtett egyenlőséget a felekezetek között. Az 1855-ben kötött osztrák birodalmi konkordátum /szerződés/ is feladta a katolikus vallás államvallás jellegét, és a bevett felekezetek koordinációs rendszerét erősítette meg, de a teljes, főként vagyoni egyenjogúsítás ekkor sem történt meg.

Az első világháborút követő békeszerződés, amely inkább volt tekinthető békediktátumnak Magyarországra nézve – megváltoztatta az egyházi birtokviszonyokat, és módosította az ország felekezeti térképét azáltal, hogy jelentős magyarlakta területeket csatolt el az országtól. A katolikus egyház földbirtokainak több mint a felét elveszítette, és érzékeny veszteséget szenvedett pénzügyi téren is a háborús vereség és az infláció következtében. Templomainak és kulturális intézményeinek jelentős része az új határokon túlra került.

Szükségszerű volt, hogy a békeszerződés megváltoztatásáért, a Szent István-i történelmi Magyarország területi épségének visszaállításáért folytatott küzdelem során a katolikus egyház és az államhatalom érdekei még inkább egybefonódtak. A katolicizmus államegyházi jellege fennmaradt, annak ellenére, hogy vezető politikusaink túlnyomó többsége mindig protestáns volt.

A KULTUSZMINISZTER EGYHÁZPOLITIKAI ELVEIRŐL ÉS TÖREKVÉSEIRŐL

Az állam és az egyházak, elsősorban a katolikus egyház mind szorosabbá váló együttműködésében a *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium* és személy szerint gróf Klebelsberg Kuno alapvető és fontos szerepet töltött be. Ennek több oka volt.

Elsőként, ha nem is legfontosabbként a *főkegyúri jogot* szükséges megemlíteni. A főkegyúri jog azt jelentette, hogy *Magyarországon* minden egyházi javadalom létesítése, megváltoztatása, adományozása és a javadalmak betöltése a király joga, a pápáé csak az utólagos megerősítés, az egyháziaké a felszentelése.

Az 1920-as években azonban ezen a téren is minden megváltozott. Fennmaradt ugyan a királyság intézménye – „csak a királyi hatalom gyakorlása szünetelt” – és az 1920. évi I. t.c. a kormányzói jogkör szabályozásakor megadta Horthy Miklós /1868-1957/ kormányzónak /1920.III.1–1944.X.16./ a király legtöbb jogát, de nem engedélyezte (lévén, hogy Horthy református volt) a főkegyúri jog gyakorlását. Ezért történetelt az, hogy mivel a király korábban a mindenkori kultuszminiszterén keresztül intézte a jog érvényesítését, Klebelsberg gyakorolhatta a főkegyúri joggal indokolt bizonyos döntéseket. Mindez ugyan formális volt, ám mégis lehetővé tette a VKM számára a kultúra egyházi, pontosabban a katolikus intézményekben történő állami érdekképviseletét, amely nagy viták nélküli, csupán időnkénti nézeteltérésekhez vezetett. Általában az egységes közoktatás irányításának, az állami ellenőrzés és az oktatás kérdéseiben tért el a miniszter álláspontja az egyházi vezetőkétől.

A VKM és a katolikus egyház mind szorosabbá váló együttműködésének *másik oka a politikában keresendő*. A *Katolikus Püspöki Kar* nem támogatta szívesen a harsány, politikai jelentéktelenségre kárhoztatott katolikus pártokat. Közvetlen állami kapcsolatok útján mindig könnyebben és eredményesebben érte el a célját. Ezt Klebelsberg is felismerte. Látta, hogy olyan *tömeghatású szervezetre* van szükség, amely leginkább az egyházak közreműködésével jöhet létre.

Az volt Klebelsberg a meggyőződése, hogy „az államhatalom birtokáért fognak a világnézetek küzdeni. De éppen a dolgoknak ezen állása óriási felelősséget hárít a magyar történelmi egyházakra. Egyházainkban meg kell lennie a belső erőnek arra, hogy a tömegek további dekrisztianizálásának gátat tudjanak vetni. Ez reánk nézve lét vagy nem lét kérdése, mert Magyarország egy újabb szocialisztikus rezsimet már csak közgazdasági okokból sem bírna el”.³

Klebelsberg szerint a *tömegek* elfordultak a dualizmus kori elittől és *egy nyugati típusú, polgári érték- és érdek képviselő* politika felé orientálódnak. Ugyanakkor úgy vélte, hogy a dualizmuskori magyar állam a maga szervezeteivel (jogi és adóügyi vonatkozásai), gazdasági struktúrájával és mentalitásával az agrárjellegű *Ma-*

³ Gróf Klebelsberg, 1927. 635.

gyarországon – a többség számára nem más, mint – „mechanikus tekintély és hatalom.” Ezért „mint magyar kultuszminiszter vallom, hogy az állami eszközök nem elégségesek a lelki rekonstrukcióhoz, ezért vagyok ellensége az egyház és az állam elválasztása tanának”.⁴

A VKM és az egyházak – elsősorban a katolikus egyház – közti szoros együttműködés harmadik lényeges okát a kulturális értékek terjesztése és fejlesztése terén mutathatjuk ki. Főként két nagyobb területen: az oktatás és a művészetek mecénálása vonatkozásában.

A századforduló egyházpolitikai harcai eredményeképpen sajátos kompromisszum jött létre: a kormányok az egyházakat kiszorítják a magyar joggyakorlat több intézményéből, miközben iskoláztatási szerepüket érintetlenül hagyták. Az 1907-es rendezés pedig a népiskolai területen felszámolta a versenyt: köztisztviselővé nyilvánította az egyházi iskolák tanítóit, fizetéskiegészítő államsegélyt biztosított nekik.⁵

Az 1919 utáni kormányzatok az egyházak belső erőviszonyait is szeretnék módosítani s ezzel kapcsolatos koordinációs a kultuszminisztérium feladata volt. „A felekezeti iskolák ügyének igazán őszinte, meggyőződéses híve vagyok...”, a huszadik században a jogi diszciplína tanítására mégsem a felekezetek vannak hivatva”⁶ klebelsbergi álláspont tömören fogalmazta meg azt a határt, ameddig az egyházak illetékesek.⁷

⁴ Gróf Klebelsberg, 1927. 627. Egyébként Tőkéczi László állapítja meg, hogy Klebelsberg szerint a nagy agrártöbbség számára a modern magyar liberális állam nem több mint mechanikus tekintély és hatalom. Lásd: Tőkéczi László (1986): Az egyházak és az iskoláztatás Klebelsberg Kuno nézeteiben. Magyar Pedagógia, 1. sz. 72.

⁵ Nagy Péter Tibor (1991): Egyház – állam – oktatás, Világosság, 11. sz. 811

⁶ Gróf Klebelsberg, 1927. 521.

⁷ Klebelsberg minisztersége kezdetétől a jogakadémiák megszüntetésére törekedett. A három nagy történeti felekezetnek az első világháború előtt több kisebb létszámú sokszor elég alacsony színvonalú jogakadémiája, líceuma volt. Az 1920-as években mindegyik felekezetnek egy-egy ilyen tanintézete maradt. A katolikus egyház Egerben működtette, amely 1927-ben Érseki Jogakadémia lett, egyetlen olyan katolikus felsőoktatási intézményként működött, ahol világi tudományokat is oktattak. A reformátusok 1924-ben összevonták néhány megmaradt kisebb intézményüket, megszüntették a sárospatakit és a hódmezővásárhelyit és helyettük Kecskeméten Egyetemes Református Jogakadémiát hoztak létre. Az evangélikus egyház Tiszai Egyházkerülete 1919-től működtette az ágostai hitvallásúak egyetlen jogakadémiáját Miskolcon, amely az Eperjesi Collegium Jogakadémia nevet viselte. A klebelsbergi törekvések azonban nem jártak sikerrel. Az egyházak sikerrel álltak ellent. Klebelsberg azt mégis elérte, hogy megvonja tőlük az államvizsgáztatás jogát. Vagyis, akik jogakadémián végeztek, azok államvizsgát csak az állami egyetemeken tehetnek. Lásd: Ladányi Andor (1994): „Nemcsak a gazdasági életben van szükség racionalizálásra, hanem kultúrpolitikánk terén is”. Klebelsberg törekvései a felsőoktatás intézményhálózatának átalakítására. Budapest, Oktatáskutató Intézet, 11-16., T. Kiss Tamás (1998): Állami művelődéspolitikai a 1920-as években. Budapest. Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó. 111.

Klebelsberg itt nem csupán az állam érdekeit képviselte a felekezeti partikularizmussal szemben, hanem azt a kultúrpolitikai törekvést is, hogy az intelligenciát (a társadalom elitjét, a szakértelmiséget) képző felsőoktatásban az egyházaknak kisebb szerepe van, mint az „alsóbb néposztályokat” fogadó népiskolákban és a „középosztály” gerincét képező középiskolákban.

Figyelembe véve a különféle statisztikákat összességében elmondható, hogy az alsófokú oktatás ebben az időszakban túlnyomórészt az egyházak, ezen belül is a katolikusok kezében volt. A kimutatások szerint az 1920-21. valamint az 1922/23-as tanévekben átlagot véve a 6.351 elemi népiskola közül 1.005 volt állami, 673 községi, református 1.089, római katolikus felekezeti iskola 2.662. A katolikus egyházhoz 1930/31-ben 3.147 népiskola, 124 középfokú és 13 felsőfokú oktatási intézmény tartozott.

Elemelve Klebelsberg beszédeit és vizsgálva rendelkezéseit alapvetően *három szempontból tartotta fontosnak, hogy az egyházak, főként a katolikusok jelentős szerepet vállaljanak az oktatási-nevelési feladatokból.*

Klebelsberg felfogásában *az egyház nem hatalmi, hanem társadalmat szolgáló, kohéziós erőként ható intézmény.* Gyakorta említi, hogy ha az orosz orthodox egyház kevesebbet törődött volna a „külsőségekkel” és többet a tömegekkel, akkor nem terjedhetett volna el a bolsevizmus. Szerinte az *egyházak evilági intézmények,* melyeknek alkalmazkodniuk kell az „alsóbb néposztályok” életformájához, kulturális igényeihez, de bizonyos területeken „fékként” szükséges hogy működjenek.

Részint elvi megfontolásokból, részint történelmi tapasztalatokból indult ki, amikor ezt mondja: „kétségtelen, hogy sok nálunk a szegény ember, akinek csak a létminimuma van meg, aki pusztá életét is csak nehezen tudja tengetni”.⁸

Klebelsberg pontosan látta, hogy ebben a helyzetben, a szociális szerkezetet alapvetően és gyorsan megváltoztatni nem engedő rendszerben válik az elemi létszinten jelen lévő egyház nélkülözhetetlen államot stabilizáló intézménnyé.

„A magyar templommal és a magyar iskolával hatalmas idealizmust kell kifejleszteni, de annak a hatóerőnek, amely az idealizmusból táplálkozik, oly fejlődést kell előmozdítani, amely a születések szaporodásához, a magyar mezők benépesedéséhez, a gyárkérmények és gépek sokasodásának emelkedéséhez vezet” – klebelsbergi „tervezésben” az egyház ugyanakkor a gazdasági fellendülést elősegítő lelki tényező is.

Hogy Klebelsberg az egyházakban mennyire társadalmi szervezetet látott, mi sem bizonyítja jobban, mint az a miniszteri törekvés, hogy a felekezeti vegyes *Magyarországon* szűnjön meg az egyházak egymással folytatott vitája. A torzszalko-

⁸ Klebelsberg Kuno (1929): *Küzdelmek* könyve. Budapest. Az Athenaeum Kiadása. 253.

⁹ Klebelsberg, 1929. 257.

dás helyett valamiféle „keresztény front”-ba tömörüljenek. A kultuszminiszter szerint „a radikalizmus olyan front, amelyek szemben a magyar történelmi egyházak egységet erővel fordulhatnak ahelyett, hogy az egymás ellen folytatott harcra fecsérelnék a maguk erejét. A hitetlenség, a radikalizmus frontja az, amely az Istent, és hazát megtámadja”.¹⁰

Klebelsberg azt vallotta, hogy „a magyar történelmi egyházak csak különböző szervezeti formák, melyek koncentrikusan dolgoznak egyugyanazon szent cél megvalósításán: a nemzet erkölcsi és szellemi megújításán”.¹¹

A háború és a forradalmak utáni erkölcsi és szellemi megújulás igénye egész Nyugat és Közép-kelet Európában az egyik központi kérdés volt. A keresztény egyetemesség elvont eszméje ehhez jó alapokat szolgáltatott. A háború után szinte mindenhol felszínre törő nacionalizmusok között a magyarországi egyházak álláspontjában nincs semmi rendkívüli. Az állami tisztviselő Klebelsberg tehát nyugodtan számolhat azzal, hogy „minden egyház a maga módja szerint és a maga eszközeivel mentől sikeresebben szolgálja a nemzeti feltámadás ügyét”.¹²

Klebelsberg beszédeiből és publicisztikájából kitűnik, hogy a felekezeti iskolákat kulturális és világnézeti nevelőintézményeknek tekintette. *Hangoztatta, hogy „az ország csak akkor lesz szilárd, ha a felépítményt a vallás és erkölcs vasbeton alapjaira fektetjük le”¹³ – és ezt törvényekben is rögzítette.*

A dualizmus időszakában sem az egyes iskolaügyi törvényekben, sem a hivatalos tantervekben nem tüntették fel követelményként, hogy az adott iskolatípusban – akár állami fenntartású iskoláról van szó, akár nem – az oktatásnak és nevelésnek hazafias, magyar nemzeti szellemben kell folynia. Az sem szerepelt, hogy az oktatás-nevelés vallásos alapokon történjen. Ezek a kitételek és követelmények először Klebelsberg iskolaügyi törvényeiben és rendelkezéseiben jelentek meg.

Például az 1924. évi XI. t.c. úgy rendelkezett, hogy a gimnázium feladata: „a tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, hazafias szellemben általános műveltséghez juttassa”. Az 1926. évi XXIV. t.c. szerint is a leányközépiskolák feladata, hogy a „tanulót vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben magasabb általános műveltséghez juttassa”. Ilyen és hasonló megfogalmazásokkal az összes iskolaügyi törvényben találkozhatunk.

Van azonban egy figyelemre méltó vonása is ezeknek a törvényi rendelkezéseknek.

Az állami-önkormányzati iskolákban folyó oktatás-nevelés „vallásos” jellegének mindenféle jelző nélküli követelménye olvasható. Nem lehet találkozni sem-

¹⁰ Gróf Klebelsberg, 1927. 517.

¹¹ Gróf Klebelsberg, 1927. 662.

¹² Klebelsberg, 1929. 233.

¹³ Klebelsberg, 1929. 60-61.

miféle olyan utalással, hogy ez a „vallásos jelleg” csak „keresztény jelleg” lehet! A törvény alkotói teljesen egyenrangú tényezőként az izraelita tanulók, izraelita vallásos jellegű tanítását is beleértették, Egyetlen történelmi vallást sem ért diszkrimináció, sem kirekesztés.¹⁴

Klebelsberg harmadik szempontja anyagi természetűnek tűnik.¹⁵ Azt tapasztalta, hogy az állam nem képes felvállalni az iskolák fenntartását és működtetését. Az államosítás elmaradását azonban másféle tényező is indokolta. Az egyházi vagyon, amely végső soron államosítható lett volna, de az alapítványokban, ösztöndíjakban és a hívek adományaiban megjelenő „kulturális-működési tőke” – ez a közoktatási költségvetési 1/3-a – az államosítás ellen szólt, de ellene hatott az országos szinten kiegyenlítendő oktatási színvonalat biztosító anyagi teher is. Például a hiányosabb felszereltségű felekezeti iskolák, az alacsony fizetéssel rendelkező tanítók, a pótlólagos adminisztráció megszervezése, a tankönyvkiadás ... mind egy ilyen lépés ellen szóltak. Ám a pedagógusok túlnyomó többsége sem volt igazán híve az államosításnak. Klebelsberg többek között éppen a fentiek miatt szorgalmazta az 1926. évi VII. t.c., a népiskola-építési program előterjesztésekor azt, hogy a többnyire állami pénzekből létesített iskolák nagyobbik részét az egyházak tartásák fenn, még akkor is, ha az számukra nehézségeket jelentenek. Az adott gazdasági helyzetben ugyanis az mutatkozott ésszerűnek, ha az oktatás pénzügyi terheit az állam megosztja az egyházakkal. A kultuszminisztérium csupán segélyekkel járul hozzá az iskolák fenntartásához és működtetéséhez. Az 1926/27. évi VKM költségvetésben a népoktatásra 8,3 millió, vallási célok támogatására pedig 4,6 millió pengő szerepelt. Ez utóbbi elsősorban a katolikus egyház, illetőleg intézményeinek segélyezését szolgálta.

Annak ellenére, hogy az egyházak nehezen tudták fenntartani és működtetni az elemi iskolákat, intézményeikhez mégis ragaszkodtak. Az elhivatottságáról híres tanítóság révén meg tudtak felelni a növekvő feladatoknak, jóllehet az állami iskolákkal szemben, általában rosszabbul voltak felszerelve a felekezeti iskolák.

A középfokú oktatási intézmények esetében más volt a helyzet. Az erős hagyományok, alapítványok és ösztöndíjak, a magyar társadalom presztízs- és munkamegosztási szerkezete következtében, az egyházak nagyobb figyelmet fordítottak iskoláikra. Viszont alig működött felekezeti reáliskola és a középfokú szakoktatásból pedig teljesen hiányoztak az egyházak. A polgári leányiskolák között akadtak felekezeti „színezetűek”. Ezekben az intézményekben az egyházak, elsősorban a ka-

¹⁴ Mészáros István (1995): *Klebelsberg Kuno, az iskolareformer*. Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete. Szeged, Szerk: Zombori István. 60-61.

¹⁵ T. Kiss Tamás (1988): Az 1920-as évek kultuszminisztériumának a katolikus egyházhoz fűződő kapcsolatáról, *Népművelés*, augusztus, 22-23., Nagy Péter Tibor (1993): „Oktatás-államosítás” a harmincas években, *Világosság*, 6. sz. 26., Tőkéczi László (1986): 69-78.

tolikus, a tantervben szereplő vallás-erkölcsi nevelés révén és a diákegyesületeken keresztül voltak jelen.

Megint más volt a helyzet a felsőoktatásban. A klebelsbergi politikában fontos szerepet kapott a különböző vallási színezetű, egyetemi központ kialakulásának segítése. Ez a kultuszminiszteri törekvés ugyanakkor egybeesett azzal a kulturális életet decentralizálni kívánó szándékkal, amely az országot négy egyetemi központ köré épülő kultúrtartományná szervezte volna. Klebelsberg a három vidéki /Debrecen, Pécs, Szeged/ egyetemnek más és más vallási színezetet szánt.

„A debreceni egyetem három fakultása – ha nem is jogilag, de történetileg – folytatása a debreceni őrségi református főiskola hittudományi, jogi és bölcsészeti akadémiajának. Az állam ott voltaképpen csak egy fakultást kreált, az orvosit. A magyar kálvinizmus, különösen a tiszántúli egyházkerület teljesen magáévá tette a debreceni egyetem ügyét. És éppen ezért, aki hozzá akarna nyúlni a debreceni egyetemhez, annak nemcsak Debrecennel, a százezres népességű várossal gyülnék meg a baja, hanem tiszántúli református egyházkerülettel és a magyar kálvinizmussal is – fejtegette Klebelsberg. Majd így folytatta. A történelmi előzményekből és a környezet hatásából is folyik, hogy noha a debreceni egyetem kizárólag állami intézmény, mégis erősen protestáns színezete van. Ez a katolikusok részéről természetesen azt a kívánságot váltotta ki, hogy egy másik egyetemünk viszont ugyanolyan mértékben katolikus színezetet nyerjen, és mindjárt Pécsre gondoltak, amelynek jogi kara felszívta magába a pécsi katolikus jogi líceumot. De amint Pécsnek nem volt szerencséje saját ország részének, a Dunántúlnak támogatásában, azonképpen a magyar katolicizmus sem tudott egészen odaállni az Erzsébet-egyetem mellé, amelyhez az evangélikus hittudományi kart is hozzá csatoltak”.¹⁶ Az evangélikus „színezetet” kapó Pécs helyett, Klebelsberg Szegedet ítélte „katolikus színezetű”-nek.¹⁷ A debreceni, a pécsi és a szegedi universitások Klebelsberg elgondolása szerint kultúrtartományi központok szerepét is betöltötték volna.¹⁸ A kultuszminiszter decentralizációt szolgáló terve azt a célt tűzte ki, hogy ezekkel a felsőoktatási centrumokkal ellensúlyozza a „túltengő fővárost”, mint a kulturális értékeket „termelő és terjesztő üzemek”¹⁹ segítségével pedig elősegítse a vidék fejlesztését.

Az állam és az egyházak (elsősorban a katolikus) közti szoros, a VKM által koordinált és közreműködésével megvalósuló együttműködés másik jelentős területe a művészetek világa volt.

Ezen szerteágazó és finommívű szerkezetű területen azonban – szemben az oktatással – nem lehetett, de nem is állt Klebelsberg szándékában törvénnyel kodifikáltatni a vallás-erkölcsi értékek megfogalmazását. Álláspontját kifejezésre is

¹⁶ Klebelsberg, 1929. 304.

¹⁷ Mészáros, 1995. 126.

¹⁸ Gróf Klebelsberg, 1927. 380-383, 384-385, 558, 560.

¹⁹ Gróf Klebelsberg, 1927. 380-383.

juttatta a kultuszminister. „*Mi az, amire az államnak ügyelnie kell?*” – tette fel önmagának a kérdést a nemzetgyűlésben 1924. január 29-én tartott beszédében. „*Kettő. Az egyik az, hogy mind a két irányzat képviselve legyen: úgy a konzervatív, mind a haladó irányzat – és -, hogy minden irányzattól az igazán tehetséges embereket kell kiválasztani ... Lehet bármilyen egyéni felfogása valakinek Csókról vagy Vaszaryról, de hogy Csók és Vaszary a maguk irányában jó művészek, azt senki kétségbe nem vonhatja...*”²⁰ – felelte. *Beszédében Klebelsberg arra is felhívta a figyelmet, hogy a kereszténység jelszava alatt, amelyhez a kereszténységnek semmi köze nincs, nem erőltethet a kultúrpolitika olyan irányzatokat, amelyekben már túlhaladt az idő. Azt hangsúlyozta, hogy a magyar nemzet európai mivolta éppen abban van, hogy minden európai eszméáramlat eljutott az országba!* A hozzáférhető dokumentumok alapján²¹ úgy tűnik, hogy Klebelsberg, aki nem tagadta azt, „*hogy szeretem a kissé régies képeket és szeretem a régies formákat...*”²² elsősorban a felekezetekhez, főként a katolikus vallás értékrendjéhez közel álló művészek mecénálást részesítette előnyben. Ennek több oka is lehetett. Például az egyházi épületek rekonstrukciói, továbbá új templomok építéséhez kötődő társművészetek /szobrászat, freskófestészet, ötvösművészet/ mozgáslehetőségeit behatároló témák és azokat kivitelező formák „sémái”. Nem véletlen, hogy Klebelsberg örömmel karolta fel az 1920-as évek végén jelentkező un. „római magyar stílust képviselő irányzatot”. A tartalmában vallásos témákat feldolgozó, de formájában korszerű és modern képzőművészet közel állt hozzá. /Ezt támasztotta alá az is, hogy számos fiatal művészt küldött tanulni Rómába állami ösztöndíj segítségével./ Klebelsberg a nézete szerint az alapvető nemzeti és egyetemes kulturális értékeket védő és képviselő „társadalmi szervezetek” Magyarországon az egyházak: mert minden valamirevaló műemlék, képzőművészeti alkotás létrejötté valamelyik nagy vallási felekezethez köthető: az egyházak mindig fontos szerepet tölthettek be a magyar nép életében.²³ Magyarország történelmi egyházait a trianoni békediktátum megfosztott sok nagy hagyományú intézménytől és anyagi-vagyoni téren is jelentős károk érték. Klebelsberg arra az alapállásra helyezkedett, hogy segítséget szükséges nyújtani az egyházaknak, mert azok ezáltal

²⁰ Gróf Klebelsberg, 1927. 401. Figyelemre méltó, hogy Klebelsberg a széles körbe elterjedt modernizmus kifejezés helyett igen gyakran használta a haladó elnevezést, mintegy minőségi különbséget téve a két képzőművészeti tendencia között. Lásd bővebben: T. Kiss, 1998. 158-190.

²¹ Az Országos Levéltárban őrzött, két világháború közti Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium dokumentumai nagyrészt elpusztultak. Csupán kevés és töredékes iratanyag maradt meg.

²² Klebelsberg Kuno (1928): A nemzeti gondolat a művészetben. *Nemzeti Újság*, november 18.

²³ Gróf Klebelsberg, 1927. 634-636. Erről beszélt akkor is, amikor a „katholikusok feladatairól” szólt, melyet az ország újjáépítésében betöltenek. Lásd: Gróf Klebelsberg, 1927. 623-627.

tudják megőrizni *nemzetépítő „kulturális hatalmukat”* és befolyásukat. Erre a feladatra pedig csak akkor lesznek az új helyzetben képesek, ha értékőrző és értékterjesztő szerepüket az állam is hatékonyan támogatja.

* * *

Magyarországon az 1920-as években, de a két világháború közti időszakban is a nagy történeti egyházak szinte teljesen azonosultak az állam céljaival, a magántulajdonon alapuló és sajátosan kialakuló magyar polgári társadalom értékrendjével.

Az állami célok és a történeti egyházak céljai egybefonódtak, áthatották egymást. *Az állam és az egyházak között fennálló jó viszony pedig lényegileg állami, a VKM által vezérelt kultúrpolitikát tett lehetővé.* Hogy ez így történhetett, ebben jelentős szerepet játszott gróf Klebelsberg Kuno mély vallásossága is, aki a következőket mondta magáról: „*Én egyénileg mélységesen vallásos ember vagyok, és azt kívánám, legyen mindenki az, mert csak a vallás-sugallta nagy érzések képesek az emberi lélek romboló szenvedélyeivel szemben az egyensúlyt fenntartani.*”²⁴

---

²⁴ Gróf Klebelsberg, 1927. 607.